

ƏDƏBİ PORTRETLƏR

QAN YADDAŞI VƏ BÖYÜK EŞQ

(Əvvəlki ötan sayımızda)

Hələ ötən əsrin 70-ci illərində amerikalı professor Sula Benet Qafqazda uzunömürlülük məsələsi üzrə tədqiqat aparmış və "Neco yaşayasan yüzü haqlayasan" adlı maraqlı bir kitab yazmışdır. Möhz Q.Paşayevin 1983-cü ildə iki aylıq ixtisasatürmə kurslarında olarkən ABŞ-dan gətirdiyi və tərcümə edərək tələməyə çatdırdığı həmin kitabda da buna oxşar fikirlər var. Məsələn o yazır ki, həyatdan narazılıq vaxtından əvvəl qocalmağa gətirib çıxarır: Qafqazda qocalıq Qərbdəki kimi işdən əl çəkmək, ictimai işlərdən saqlınmaq, tənha qalmaq demək deyil və s. Yeri gəlmişkən, bir dəfə bir dostumdan anasının vəziyyətini soruşdum: "Kəkkik xala necədir?" "Belo də yaşlı adamdı" - dedi. Mən: "Qocalıq da bir şey deyil" - dedim. O, dərhal və məmnun bir təbəssümlə cavab verdi: "Hayif deyil, hamı qulluğunda durur." Bu söz mənə sanki Kəkkik xalının uzunömürlülüğünün barəsində düşünmədiyim siriini xatırladı, 100-ə doğru irəliləyən qadımın hamı qulluğunda durmuş!

Bu yerdə "mühafizəkərlilik" ifadəsinə bir də qayıtmaya bilmirəm: biz mühafizəkərlilik deyəndə, görünür, həyatda baş verən dəyişikliklərə, konar yerlərdən nüfuz edən təsirlərə rəğmən çox vaxt qazanılmış vərdislərin, həyat tərzinin saxlanması - instinkti etirazlar barədə düşüncələr. Bəlkə öksinə, daha çox minilliklər boyu qazanılmış dəyərlərin qorunması, hiifz edilməsi barədə düşüncəmiyə? Bəlkə cəmi altı il İraqda çalışmış Q. Paşayevin bütün ömrü boyu qolbədə Kərkük sevdasını gəzdirməsinin, bütün söhbətlərini nəticə etibarilə türkmənlərlə bağlamasının, "Mənim bu sevdam ölüncədi" - deməsinin səbəbini də bu kontekstdə izah etməliyə?

İLLƏR, YOLLAR, TÖHFƏLƏR

Qəzənfər Paşayevin həyat və fəaliyyətini aşığıdakı üç külmə ilə də ümumiləşdirib ifadə etmək mümkündür: illər - yollar - töhfələr. Və bu bənzətmə mənə Pifaqor teoremini xatırladır: düzbucaqlı üçbucaqda katetlərin kvadratları cəm hipotenuzun kvadratına bərabər olduğu kimi, Qəzənfər Paşayevin ömür üçbucağının "töhfələr" tərəfi də "illər" və "yollar" tərəflərinə təng gəlir.

Ömrü boyu işgüzar səfərlərdə olub, yol öləüb, iş-gücün başından aşib. İraq Respublikasında ingilis və rus dilləri üzrə tərcüməçisi... Axtarılar, tədqiqatçısı... Elmi məqalələr, namizədlər və doktorluq dissertasiyalarının müdafiəsi... Aspirantlara rəhbərlik... Azərbaycanın ali məktəblərində pedaqoji fəaliyyət - müəllimlik, dekan müavini, kafedra müdiriyyəti... Ali Təhsil Nazirliyi nəzdində Qərbi Avropa dilləri üzrə Metodik Şurasının elmi katibliyi... Dünyanın müxtəlif ölkələrində keçirilən beynəlxalq səviyyəli elmi konfrans və simpoziumlarda məruzələrlər... Namizədlə və doktorluq üzrə çoxsaylı dissertasiya işlərinə opponetlik... Folklor, klassik və müasir ədəbiyyat, əsiq yaradıcılığı üzrə sira-sıra kitab və monoqrafiyaların tərtibatçısı, redaktoru, rəyçisi... İctimai vəzifələr, təpşiriqlər... Ədəbi müzakirələr... Radio və televiziya çıxışları... Qəzet, jurnal müsahibələri... Xeyriyyəçilik... Məktublar... Onun adını tutub xarici ölkələrdən Bakıya gələn həmkar qonaqların qarşılanması, onların redaksiyalarına tənditması, əsərlərinin dərc etdirilməsi... Bizim qələm adamlarımızın xarici ölkələrdəki redaksiyalarına çalışdırılması, yazılarının dərc etdirilməsi... Bu sadələnən bəndlərin hər hansı biri haqqında dolğun təsvir yarada bilmək üçün gərək uzun-uzadı siyahılar tərtib edəsən.

O bu gün Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası Nizamı adına Ədəbiyyat İnstitutunun baş elmi işçisi, Həmin institutun nəzdində fəaliyyət göstərən Elmi Şurasın üzvü, Müdafiə Şurasının sədr müavini, Qafqaz Müsəlmanları İdarəsinin nəzdində fəaliyyət göstərən Elmi-Dini Şurasının

üzvüdür. Yazıçılar Birliyinin Təftiş Komissiyasının sədridir. (Həmçinin, bu yazılarında Folklor Üzrə Respublika Problem (Əlaqələndirmə) Şurasının sədri idi.) Azərbaycan Ağsaqqallar Şurasının Divan üzvüdür. Neçə-neçə qəzet, jurnal redaksiyası heyətlərinin üzvləri sırasındadır.

Onu yaxından tanımayan adamlarda belə bir təəvvür yaranı bilər ki, bu qədər sayda ağır işin altına girmiş adam həmişə taləsməli, vaxtı qovmalıdır. Ancaq, qərbdə də olsa, o öz ağır, təmkinli yerisi və dənışıği ilə arın-arxayın bir insan təsiri bağışlayır. Heç vaxt, yağdı daşmış kimi, hərsə tələsdiyini və heç vaxt da, hansı səbəbdənsə, hərsə gəcliydini görməmişəm. Vaxt bölgüsü "nizam-tərəzisi" çox doqıq işləyir, çoxumuzu üzrxahlıq etməli dərəcəsinə çatdırən "vaxt çatışmazlığı" sanki ona heç bir dəxli yoxdur.

Əlbəttə, yaradıcı fəaliyyət, üstəlik "parçalanmaq və çatdırmaq" yalnız istedad sayosində baş tutur, öksinə daha ağır zəhmət, gəconin şirin yuxusunu, istirahətini, gəzintilərini, dost-taniş məclislərini qurban verməyi tələb edir. Və belə insanları adətən daxili həyacan və təlatimlərini bürüzə verməzlər. İş öləndən gileyələnməz, zəhmətlərini gözə soxmazlar. Yorgunluqlarını işin bir formasından digərinə keçməklə çıxar, bir işdə aldıqları həzzin vüsesi digər işin ağırılığını daşımağa kömək edir.

Hər halda, Qəzənfər Paşayevin əmək fəaliyyətinin tarixçəsinə vərəqləyəndə, yazıb-yaratdığı əsərlərin gəzqəməndirliyi sırasını nəzərdən keçirəndə bir ömürdə nə qədər işin öhdəsindən gəlməyin mümkünlüyü heyət doğurmaya bilimir. Üstəlik, bütün sahələrdə fəallığına və uşğlarına gərə gələn Təşəkkürlənmələr, Fəxri fərmanlar; Diplomlar, medallar, ödüllər, mükafatlar... Araya-ərsəyə gətirdiyi əsərlərin ünvanları, müxtəlif olduğu kimi, aldığı mükafatların da ünvanı müxtəlifdir. Yüksək rəsini mərtəbələrdən gələn mükafatların sırası bir başqıdır, əşğıdan, özal quurlardan gələn mükafatların sırası bir başqa.

Köhnə bir deyim var: "Hər cür müqayisə qüsurludur". Bununla belə, Qəzənfər müəllimin çoxşaxəli və fədakar əməyini mahiyyətə bəl arısının əməyinə bənzərdədim. Arı işləkdir, yorulmazdır, öz sonatının mənərdir, bəpbalaca can ilə dağlar aşib, çaylar, meşələr kəçib çəmənzərə can atır, çiçəkdən-çiçəyə qonaraq onların şəhdi-sirosini potoyinə daşıyır və bu şəhdi-sirəni min bir dərindən dərmanı olan bala çevirib insanlara paylayır. Qəzənfər müəllimi isə mülli elmlərin, mədəniyyətlərin, ədəbiyyatların gəzliyə və "rayihəsi" özüne cəlb edir, bu əlvənliqədən bəhrələnmək üçün ölkə-ölkə gəzib-dolaşır, yalan olmasın, uzaq ABŞ-dan, Hindistandan, İngiltərədən tutmuş, yaxın Rusiyaya, Türkiyəyə, İrana qədər baş vurmağı yer qalmayıb. O, rastlaşdığı insan xarakterlərinin sirləri barədə düşüncə, onların yaradıcılığını öyrənir, daşığı şəhdi-sirəni elm, sonət əsərlərinə çevirib insanlara qayıtar və bəşəriyyət hələ ki, özü fəlakətlərdən uzaqlaşdırı bələcək yol, vasitə kimi elm və mədəniyyətdən qeyrisini tanıtır.

ÇOXŞAXƏLİ YARADICILIQ: HƏZZ VƏ İZTİRBƏX

Professor Məhərrəm Qasımlı çox doğru olaraq buyurur: "Qəzənfər Paşayevin elmi-ədəbi fəaliyyəti on müxtəlif istiqamətlərdə ayrıca tədqiqat mövzusu, arasımda obyekt olmağı layıqdır. Görkəmli alimin folklorşünaslıq, ədəbiyyatşünaslıq, tərcüməçilik fəaliyyətinin hər biri geniş bir tədqiqat mövzudur".

Məhərrəm müəllim burada "ən müxtəlif istiqamətlərdə" ifadəsini təsadüfən işlətmir. Qəzənfər müəllim çoxşəxəli yaradıcılıq qabiliyyətinə malik olduğuna, qeyd etdiyimiz kimi, çoxdan, gənclik illərindən sübut edib. Ögər onun ötən uzun illərdə yazıb-yaratdığı kitabların sərçisini təşkil

etməli olsan, gərək mütləq qruplaşdırasan. Bu kitablar arasında:

- kərküklülərin bayatlarından, xalq mahnılarından, atalar sözlərindən, tapmacalarından, nağıllarından ibarət toplayıb tərtib etdiyi və ön sözlə çap etdirdiyi nəfis nəşrlər ("Kərkük bayatları", "Arzu-Qənbər" dastanı, "Kərkük mahnıları", "İraq-Kərkük atalar sözləri", "İraq-Kərkük bayatları", "Kərkük tapmacaları", "Nəsiminin İraq divanı", "Kərkük folkloru antologiyası", "Azərbaycan folkloru antologiyası. İraq-Türkmən cildi.", "Çağdaş İraq şeirindən seçmələr", "İraq-türkmən nağılları" və s.);
- dilçi-əlim araşdırmaları ("Rusca-ərəbcə danışıq kitabı", "İngiltərə haqqında" dərnsə vəsəli, "Kərkük dialektinin fonetikasi", "İraq-Türkmən ləhcəsi" (ortaq

Elçin MEHRƏLİYEV, filologiya elmləri doktoru

- 1), "ABŞ-da Azərbaycan dilinə dair araşdırmalar", "Dilimiz -- varlığımız" və s.);
 - ədəbiyyatşünas, folklorçu-əlim tədqiqatlarının bəhrələri ("İraq-Türkmən folkloru", "İraq-Türkmən folklorunun janr tərkibi (rusca)", "Kərkük folklorunun janrları", "Nəsimi haqqında araşdırmalar", "Ədəbiyyatşünaslıq elmimizin patriarxi", "Borcumuzdur bu ehtiram", "Elçin haqqında düşüncələr" və s.);
 - əsiq yaradıcılığına həsr etdiyi kitabları ("Ustadlar", "Qoca Azafiyam", "Ömrün etməyəcək vəfa dedilər");
 - mütercim kimi tərcümə əsərləri (Aleksandr Dumanın "Qafqaz səfəri", Amerika əlimi Sula Benetin "Neco yaşayasan yüzü haqlayasan", Aqata Kristinin "Mavi qatarn siri", Tokio Universitetinin professoru İrc Parsinecadın "M.F.Axundzadənin ədəbi tənqidi", Nostradamusun sətri tərcümələrindən ibarət "Nostradamusun möcüzələri" və s.);
 - yazıçı-publistik qələminin düzunu, şəkarini canına həddummuş əsərləri ("Altı il Dəclə-Fərat sahillərində" adlı xatirə məqalələri, görkəmli sonotkarlara, elm və mədəniyyət xadimlərinə həsr etdiyi portret çəkişlər, dünyasını dəyişmiş, xalq qarşısında əlahiddə xidmətlər göstərmiş şəxsiyyətlərə həsr etdiyi elegiyavari materiallar);
 - ədəbi məktubları (ədəbi-əlmi əlaqələrdən bəhs edən, müxtəlif aktual mövzu və problemlərlə bağlı çoxşaxəli yazışmalar) kimi çoxşaxəli və qiymətli əsərlər vardır.
- Qəzənfər müəllim həmçinin müasir ədəbiyyatımıza, orijinaldan tərcümə probleməlinə həsr etdiyi kitabların, ingilis dilindən tərcümə etdiyi elmi və elmi-publistik məqalələrin və sərini müəlliflidir... Uzun illər aparılan axtarışların, gəccil-gündüzlü zəhmətin bəhrəsi olan bu əsərlərin bir çoxu yalnız Azərbaycanda deyil, qonşu İran, Türkiyə və İraq ölkələrində də böyük maraqla qarşılanmış, yüksək qiymətləndirilmişdir. Təsədüfi deyildir ki, "Kərkük" vəqfinin təsisçisi və başqanı İzzəddin Kərkükün "bilimsəl və orijinal bir şəkildə Kərkük və Azərbaycan

folklorunun müştərəkliliyini ortaya qoyan müstəsna və nədir bir çalışma" kimi qiymətləndirdiyi "İraq-Türkmən folkloru" monoqrafiyası Bakı nəşrindən dərhal sonra Bağdad, İstanbul və Tehranda çap olunmuşdur.

"Altı il Dəclə-Fərat sahillərində" kitabının əhəmiyyətinəndən bəhs edən Əbdüllətif Bəndəroğlu yazır: "Altı il Dəclə-Fərat sahillərində" kitabı İraq - Azərbaycan dostluğunun tarixinə çağlar boyunca işiq tutacaq və bu iki ölkə arasındakı ədəbi əlaqələrin də sürətli bir biçimədə inkişafına kömək edəcəkdir. Kitabı ərb dilinə tərcümə edərək Bağdadda çap etdirilməmiş, hər şeydən əvvəl, bununla bağlıdır".

"Bu da maraqlı doğuran faktlardandır ki, "Altı il Dəclə-Fərat sahillərində" kitabı 2014-cü ildə Bağdadda ərəbcə yenidən çap olunmuşdur.

Nəhayət, Qəzənfər Paşayevin nəfis tərtibatla çapdan çıxmış, hər cildi 600 sahifəyə yaxın olan 7 cildən ibarət "Seçilmiş əsərləri"ni fədakar bir alimin öz xalqı qarşısında əsiq əhmlə verdiyi hesabat kimi də dəyərləndirmək olar. Hələ indiyədək heç bir ədəbiyyatşünasın 7 cildlik əsərləri nəşr ediləməmişdir. Mən bu məhtəşəm külliyyə baxdıqca, nədənsə təxminən 50 il bundan əvvəl əlimə kəmiş ol boyda "Kərkük bayatları"ni - Qəzənfər Paşayev yaradıcılığının ilk nübəmini xatırlayıram. Bəlkə də bunu xatırlamağına səbəb yaddaşımızdakı pozulmaz iz yox, çoxəldidən işin hər bir cildinin əvvəlində əksini tapmış "avtoqraf" -- ham elmi yaradıcılığın mahiyyətinə, həm də müəllifin moramına çiray tutan sözlərdir: "Elm əvvəli görünən, sonu görünməyən bir ələmdir. Bu ələmdə hərə bir yolla gedir. Hərə bir nəticəyə gəlir. Yenilik görülmüş işlərin sayсында yaranır."

Hər halda Qəzənfər Paşayev yaradıcılığı bütün məziyyətləri, çəki və mahiyyəti ilə yanaşı, istor-istəməz belə bir sual da doğurur: "Axı bu insan bu qədər parçalanmış, gəccil-gündüzlü zəhmətə qatılmağa vadar edən nədir?" Bu sual isə yaradıcı əməyin həzz və iztirabi məsələsinə toxunmağı zəruri edir.

Yenə yazıçı Mövlud Taha Qayaçının "Onu sevmək olmur" adlı xatirə oçerçini müracət edək. Oçerkdə Qəzənfər Paşayevin gəccil-gündüzlü zəhmətinə dair belə bir olay təsvir edilir:

"Qəzənfər material toplamaq üçün Kərkükə gəlmişdi. (Mətrədən aydın olacaq ki, bu ilk gəliş deyil. - Red.)

Bizim adətimiz budur. Gərək müsafir bizimlə evdə qalsın. Lakin Qəzənfər heç cür razı qalmadı. Onu təhlükəsizliyinə əmin olduğumuz Atlas küçəsində "Özül Arslan" otelində yerləşdirdi. Gün boyu və gəccin gec saatlarına qədər birlikdə qalır, uyuma zamanı otelə gedirdi. Neco bir yerdə qaldığına baxmaz, sixinti, soyuq, isti barədə düşüncə, bəlkə də, onları düşüncəyə vaxt tapmazdı. Fikri-zikri material toplamaq idi. Arada müğənni Əbdülvahid Kuzoçioğluna heyranlığımı dilə gətirdi..."

Qəzənfərin Kərkükə gəlişinin ya ikinci, ya üçüncü günü axşam Kuzoçioğlu ilə görüşməyi planlaşdırırdı. Qəzənfərin qaldığı otelə üzbuüz Kərkükdə çox məşhur Abbas Kəçəcinin kolla-paça dükkanı yerləşirdi. Əhməd Ortaqçı və Qəzənfərlə kolla-paça yeməyə gedəcəkdik. Qəzənfərin otəginə gəldik. Qəzənfər geyinib əşyalarını toplayırdı. Mən bürküyə dəzməyə bəlkəona çıxdım. Siqaret çəkməyə başladım. Elə bu vaxt gördüm ki, Kuzoçioğlu qarşı tərəfdə məsni saxlayıb hərsəyə getmək istəyir. Səsləndim. Otlə qarşısında Kuzoçioğlunu qarşıladıq. Nəzakətli davranmanın ustası olan Kuzoçioğlu Qəzənfəri görünə kimi:

Xoş gəldin, qədəm-qədəm. Son buralı, mən yadəm. - xoynatı ilə minillik bir dostluq həvəsi ösürdi. Qocaqlaşdılar. Yuxarı odaya qaldıq.

(Davamı 6-cı sahifədə)

(Əvvəli 4-cü səhifədə)

Paşayev maqnitafonu işə saldı... Kuzəçiöglü mahnını mahnıya qoşmuşdu.

Qəzənfər sevinc içərisində idi. Sanki dəfinə tapmışdı. Başqa bir aləmdə idi. Dünyadan xəbərsizdi. Ələ keçirdiyi fürsəti ən yaxşı biçimdə dəyərləndirməyə çalışırdı. Bu kiçik otaqda dörd nəfər susuzluğu, istini unutmuşdu. Zorakılıqlara sevinc içərisində qatlanırdı.

... Kuzəçiöglü oxuduqca çəşur, açılırdı. Paşayevin suallarını doyurucu bir şəkildə cavablandırirdi. Örnəklər verir, açıqlayırdı. Kuzəçiöglü oxuduqca ürəklərimiz saz-söz dalğaları ilə çırpınırdı. Paşayevin əldə etdikləri ilə sevincdən ayaqları yerə dəymirdi.

Bu görüş istəksiz sona yetdi. Kuzəçiöglünü gedəcəyi yerə yola salanda, dükanın qapandığını gördük. Kəllə-paça qonaqlığı başqa günə qaldı...."

Tək bu kiçik parça da yaradıcı adamın həzz və iztirabını əks etdirə bilər. Yazı-poza adamları deyə bilərlər ki, yaradıcı əməyi anlamamış deyilik. Lakin bu fikrin özü də həqiqətdən çox təsəvvürə söykənmiş olar. Çünki Mövlud Taha Qayaçının tək bir "zorakılıqlar" ifadəsinin mənasını anlamaq üçün gərək ya yay aylarında İraqa gedəsən, ya da "İraqda olduğu altı ildə bir dəfə də qar görməyən" Q. Paşayevin "torpağın təndirə döndüyü yayın "yanar aylarında" sevinə-sevinə materialını toplayıb yazdığı "Altı il Dəclə-Fərat sahillərində" kitabını döənə-döənə oxuyasan. Həmin kitabdən bir neçə sətirə diqqət yetirək:

"Söhbət etdiyim bir çox cənublu tanışlarımın qar haqqında təsəvvürü belə yox idi. Yəqin buna görədir ki, İraqda qar da, buz da bir məfhumla – "səlic" sözü ilə ifadə edilir.

Yayda isə ... gün od kimi yandırır... Gün eynəyi olmadan küçəyə çıxmaq olmur. Dəmir sağanaqlı eynək də taxmaq olmaz. Gün o saat sağanağı qızdırır, eynəyi gözündən çıxarmalı olursan...

Köynək və onun üstündən də pəncək geyirlər. İsti yay küləyi – "Sənum" əsəndə nəfəs almaq çətinləşir, hava adamın nəfəs yollarını yandırır. Gərək açıq havada olanda əl dəsmalı ilə ağız-burnunu tutasan. Təsədüfi deyil ki, kənd yerlərində ərəb kişiləri də başlarına şal bağlayırlar".

İstər-istəməz Çin mütəfəkkiri Konfutsinin belə bir fikri ilə razılaşmaya bilmirsən: "Elm, bilik elə bir həzz mənbəyidir ki, o, insana

QAN YADDAŞI VƏ BÖYÜK EŞQ

hər şeyi, hətta fiziki iztirabı, necə qocaldığını belə unutturdu bilir". Gəlin razılaşaq ki, böyük mütəfəkkirin burada işlətdiyi "həzz mənbəyi" ifadəsi də xeyli mücərrəddir. İdeya tapıntısı, yaratdığına vurğunluq da həzz mənbəyi ola bilər, əməyinin fayda gətirəcəyi barədə, yaxud özünütəsdiq – tanınb məşhurlaşmaq haqqında düşüncələr də və bir qeyri səbəb də. Lakin səni o həzz məqamına gətirib çıxaran, iztirablara üstün gəlməyə ruhlandırın bir səbəb var ki, onun da adı eşqdır, sevgidir. Qəzənfər Paşayevin yaradıcılıq bulağının qaynağı, gözü, yazımızın əvvəlində qeyd etdiyimiz kimi, millətsevərlik, vətənsəvərlikdir. Onu istər gənclik illərində, Törtər – Fərat kanalı tikintisində baş mütərcim işlədiyi vaxtlarda macal tapan kimi, "yanar aylar"da, qarsız çışın qılnc kimi kəsən soyuğunda, rejimin güdükçüləri tərəfindən izləndiyi məqamlarda Kərkükü oymaq-oymaq, məhlə-məhlə gəzib dolaşmağa, ürək çırpıntıları ilə görüb-götürməyə, öyrənib-yazmağa sövq edən də, indi ahıl çağlarında bir yerdə qərar tutmağa qoymayan, bir işi bitirər-bitirməz o biri işin ardınca düşməyə vadar edən də bu eşq, bu sevgidir, həmin eşqi, sevgini qanadlandıran xalq ruhunun ifadəçisi olan nəğmələrdir, xoyratlardır:

Bağdad yolu Gəncədi,
Gülü pəncə-pəncədi.
Demə sizdən irəqam,
Məhəbbət ölünəcədi.

Və hesab edirəm ki, bu eşq bütün eşqlərdən böyük və üstündür. İraq-türkən şairi Əbdül Xalığın bir vaxtlar Qəzənfər müəllimin xeyir-duası ilə bizim "Ulduz" jurnalında dərc etdirdiyi "Böyük eşq" şeirində deyildiyi kimi:

Eşqlərin
Kimisi böyük,
Kimisi kiçik;
Amma Kərkükün eşqi
Həpsindən böyük.

"Kərkükün eşqi" Qəzənfər Paşayevin elmi və bədii idrakında millət eşqidir, vətən sevgisi, tarixi ədalət istəyidir. Allah bu ulu və müqəddəs yolu tutmuş sadiqləri yarı yolda qoymasın!